

TÜRK DİLİ II

Hafta 6

Okutman Engin ÖMEROĞLU

DİL BİLGİSİ

2. Cümleler

Cümle Çeşitleri

2.3. Yüklem Türüne Göre Cümleler

2.3.1. Fiil Cümlesi

Yüklemi çekimli bir fiil olan cümle fiil cümlesidir.

Belediye doktoru onu uzun uzadıya muayene etti. (R. Nuri Güntekin)

2.3.2. İsim Cümlesi

Yüklemi isim ya da isim soylu bir kelime olan cümleler *isim cümlesidir*. İsim cümlelerinde yüklem ek-fiil alır. Ek-fiil olmadan da isim ve isim soylu kelimeler yüklem olabilir.

Yeis ümidin cilvesidir. (Cenap Şahabettin)

Dün akşam müthiş bir ziyafet vardı. (Ömer Seyfettin)

Paşa, akrabalarım dandı. (Peyami Safa)

Ağızda eğreti sözler eğreti dişlerden daha çirkindir. (Cenap Şahabettin)

2.4. Yüklem Yerine Göre Cümleler

2.4.1. Kurallı Cümle

Yüklemi sonda bulunan cümleye *kurallı cümle* denir. Türkçede cümlenin ana ögesi olan yüklem genellikle sondadır.

Her memleketin köylüsüyle okumuş yazmış zümresi arasında aynı derin uçurum mevcut mudur? (Yakup Kadri Karaosmanoğlu)

Yüklem

2.4.2. Devrik Cümle

Yüklemi sonda bulunmayan cümledir. Bu çeşit cümleler daha çok şiir dilinde kullanılır. Ayrıca atasözlerinde günlük konuşmalarda devrik cümleler kullanılabilir.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl! (Mehmet Akif Ersoy)

Yüklem

2. 4. 3. Eksiltili (Kesik) Cümle

Yüklem kullanılmadığı cümlelere denir. Bu cümlelerde yüklem cümlenin gelişine göre okuyucu tarafından zihinde tamamlanır.

Hayvanlar koklaşa koklaşa, insanlar konuşa konuşa... (anlaşır.)

Lâfla peynir gemisi yürümez, ama siyaset gemisi haydi haydi... (yürür.)

(Cenap Şahabettin)

Bu tür cümlelerin sonuna genellikle üç nokta konur.

2.5. Anlamına Göre Cümleler

2. 5. 1. Olumlu Cümle

Olumlu cümlede yargının gerçekleşmesi, olması, durumu vardır.

Sana dün bir tepeden baktım azîz İstanbul!

(Yahya Kemal Beyatlı)

Bazı cümleler yapı bakımından olumsuz görünmesine rağmen anlamca olumludur.

İki olumsuz unsur cümleyi olumlu yapar:

Cesaretsiz değildi. (cesaretliydi)

Korkmayan yoktu. (vardı)

Hiç anlamaz olur muyum? (anlarım)

2. 5. 2. Olumsuz Cümle

Yargısı yokluk, olmama, bulunmama, ifade eden cümlelerdir.

Olumsuzluk eki; “-ma, -me”, “değil” edatı ve “yok” sözcüğü; ayrıca bunların dışında “ne ... ne” bağlama edatı da cümleyi olumsuz yapar.

Artık gidemezdim. Artık kapısını çalamazdım, artık yüzüne bakamazdım onun... (Y.Ziya Ortaç)

Ne şair yaş döker, ne âşık ağlar.

(F. Nafiz Çamlıbel)

Ne sabahı göreyim ne sabah görüneyim.

(N. Fazıl Kısakürek)

Alper burada yok.

Yapıca olumlu bazı cümleler (Sözde soru cümleleri) anlamca olumsuz olabilir.

Ben o sözü söyler miyim? (söylemem)

İş yapacak takatı kaldı mı ki?... (kalmadı)

Mâzisi yıkık milletin âtisi olur mu?

(M. Akif Ersoy)

2. 5. 3. Soru Cümlesi

Soru anlamı taşıyan cümlelere soru cümlesi denir. Soru cümleleri olumlu veya olumsuz soru şeklinde kullanılabilir. Soru cümleleri; soru zarfları, soru edatları, soru sıfatları, soru zamirleri ve soru eki **-mi** ile yapılır:

Hangi dağ daha yüksek bizim yüreğimizden? (soru sıfatı)

Ne müjdesi? (soru zamiri)

(A. Orhan Hançerlioğlu)

Niçin gelmedin? (soru edatı)

Ne o Sarı Kız, üşüdün mü? (soru eki)

(Mahmut Yesari)

Nasıl olur? (soru zarfı)

(Orhan Hançerlioğlu)

2. 5. 4. Ünlem Cümlesi

Heyecan, coşku, sevinç, korku, üzüntü, hayal kırıklığı gibi çeşitli duyguları ifade eden cümlelere ünlem cümlesi denir. Ünlem cümlelerinin sonuna ünlem (!) işareti konur.

Hey Allahım! Bu pehlivan, bizim Arslan Yahu!

(Cengiz Dağcı)

Bak, yılan seni nasıl sokmuş!

(Ahmet Hamdi Tanpınar)

Başıma dünya yıkılıyor sen eğlen!

(Ahmet Hamdi Tanpınar)

Cümle Tahlilleri

Örnekler:

1. *“Hatice Hanım doktorun tavsiye ettiği bu yünden terlikleri aldırdı.”*

(Ö. Seyfettin)

Yukarıdaki cümle;

Yapısına göre: **Basit**,

Yüklemine göre: **Fiil**,

Anlamına göre: **Olumlu**,

Yüklemin yerine göre: **Kurallı** cümledir.

Ögeleri:

Aldırdı: Yüklem,

Hatice Hanım: Özne,

doktorun tavsiye ettiği bu yünden terlikleri: Nesne (Belirtili)

2. *“Ben de böyle düşünüyorum; fakat söylemeye cesaret edemiyorum.”*

(R. Nuri Güntekin)

Yukarıdaki cümle yapısına göre “Bağlı” bir cümledir.

Birinci cümle: *“Ben de böyle düşünüyorum”*

Birinci cümle: Yüklemine göre: **Fiil**,

Anlamına göre: **Olumlu**,

Yüklemin yerine göre: **Kurallı** bir cümledir

İkinci cümle: *“fakat söylemeye cesaret edemiyorum.”*

İkinci cümle:

Yüklemine göre: **Fiil**,

Anlamına göre: **Olumsuz**,

Yüklemin yerine göre: **Kurallı** bir cümledir

Gidiyorum, gurbeti gönlümde duya duya,

Ulukışla yolundan Orta Anadolu’ya. (F. Nafiz Çamlıbel)

Gidiyorum: Yüklem

(Ben): Özne (Gizli özne)

gurbeti gönlümde duya duya: Zarf tümleci

Ulukışla yolundan Orta Anadolu’ya: Dolaylı tümleş

3. “Gönlüm isterdi ki mâzini diriltten san’at, sana tarihini her lahza hayal ettirsin.”

(Y. Kemal Beyatlı)

Gönlüm isterdi: Asıl cümle,

Mâzini diriltten san’atı sana tarihini her lahza hayal ettirsin: Yardımcı cümle.

Cümlelerin Öğeleri:

Asıl cümle

İsterdi: Yüklem,

Gönlüm: Özne

Yardımcı cümle:

hayal ettirsin: Yüklem,

mâzini diriltten san’at: Özne,

sana: Dolaylı tümleç,

tarihini: Nesne,

her lahza: Zarf tümleci.

Ben zamanı gördüm,

İçimde ve dışımda sessiz çalışıyordu.

(A. Hamdi Tanpınar)

Yukarıdaki beyit sıralı bir cümledir ve iki cümleden oluşmaktadır.

Birinci cümle: *Ben zamanı gördüm;* İkinci cümle: *İçimde ve dışımda sessiz çalışıyordu.*

Birinci cümle:

Yapısına göre: **Basit cümle,**

Anlamına göre: **Olumlu cümle,**

Yüklemin türüne göre: **fiil cümlesi,**

Yüklemin yerine göre: **kurallı cümledir.**

Gördüm: Yüklem,

Ben: Özne,

Zamanı: Nesne (Belirtili)

İkinci cümle:

Yapısına göre: **Basit cümle,**

Anlamına göre: **Olumlu cümle,**

Yüklemin türüne göre: **fiil cümlesi,**

Yüklemin yerine göre: **kurallı cümledir.**

Çalışıyordu: Yüklem,

(O): Özne (Gizli özne)

İçimde ve dışımda: Dolaylı tümleç,

Sessiz: Zarf tümleci.

4. “Çakırsaraylı’dan da Karakol Cemiyetinden de ayrılmayı kafasına iyice koymuştu.” (Tarık Buğra)

Yukarıdaki cümle;

Yapısına göre: **Basit**,

Anlamına göre: **Olumlu**,

Yüklemin türüne göre: **Fii**,

Yüklemin yerine göre: **Kurallı** bir cümledir.

kafasına koymuştu: Yüklem,

(O): Gizli özne,

Çakırsaraylı’dan / Karakol Cemiyetinden: Dolaylı tümleç,

Ayrılmayı: Belirtili nesne,

İyice: Zarf tümleci

da / de: Cümle dışı unsur

DEĞERLENDİRME SORULARI

Aşağıdaki metinde bulunan cümleleri inceleyiniz, (Cümlelerin öğelerini bulunuz. Cümlelerin yapısına, yüklemine, öge dizilişine anlamına göre) türünü yazınız.

Şiir olmayan yerde insan sevgisi de olmaz. İnsanı insana, ancak şiir sevdendir. Yoksa cinayetler alır yürür. İnsan, insanın yüzüne bakamaz olur. Şiir; büyük laflar, sözde büyük düşünceler, sahte vatanperverane lâkırdılar, boş ahlâk kaideleri değildir. Şiir insanı insana yaklaştıran şeydir. Harpler şairsizlikten çıkar. Cinayetler şiirin okunmadığı yerlerde işlenir. Kuvvetli insan, zayıf insanı şiir sevmediği için döver. Bir delikanlı Orhan’ın şiirlerini okumuşsa içi titremeden, gözü yaşarmadan insana, ağaca, kuşa, taşta, toprağa, Ankara’ya İstanbul’a bakamaz, kaldırımına tüküremez, ağacını kesemez; sokakta kendi halinde, sakalı ağarmış, paltosu yırtık, üflesen uçacak bir adamın “Süleyman Efendi budur.” diye eline sarılmadan edemez...”

Sait Faik ABASIYANIK

İMLÂ VE NOKTALAMA ÇALIŞMALARI

4. Yabancı Özel Adların Yazılışı

- Latin Alfabesini kullanan dillerdeki (İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, İspanyolca, Portekizce...) özel isimlerin bazıları özgün imlâsıyla yazılır, bazıları da Türkçe söyleniş biçimine göre yazılır. Bu konuda kesin bir kural yoktur.

Özgün olarak kullanılan bazı örnekler:

Cervantes, Descartes, Beethoven, Grimm, Shakespeare, Byron, Jean Jacques Rousso, Herder, Wihelm von Humboldt, Adam Smith, Buenos Aires, New York, Nice, Nantes, Rio de Janerio...

- Yabancı özel adların yazılışında Türk alfabesinde kullanılmayan birtakım işaret ve ekler de aynen yazılır:

Molière, Grønbech, Ibáñez...

Bazı yabancı özel adlar Türkçe söyleniş biçimine göre yazılır:

Münih, Almanya, İsviçre, Zürih, İngiltere, Londra, Roma, Venedik, Hollanda, Napolyon, Brüksel, Belçika, Avusturya, Viyana, Avustralya...

- Yabancı özel adlardan türetilmiş bazı isimler Türkçe söylenişlerine göre yazılır:

Dekartçılık, Epikürcülük...

- Arap ve Farsça adlar Türkçe söyleniş biçimine göre yazılır:

Mısır, Filistin, Medine, Şiraz, Tahran, Bağdat, İsfahan, Muhammet, Ahmet, Ömer, Fuat, Celalettin...

Uyarı:

Arapçada ve Arap alfabesi ile yazılı eski metinlerimizde, bazı özel isimlerin sonunda bulunan “d” sedalı ünsüzü (*Ahmed, Bahaddin...* gibi) “t” sedasız ünsüzüyle yazılmalıdır. Çünkü Türkçede, kelime sonlarında “b, c, d, g” ünsüzü bulunmaz.

Uyarı:

Arapçadan İngilizceye çevrilmiş özel adlar, dilimizde İngilizcedeki gibi yazılıp söylenmez, Türkçedeki kullanımı esas alınmalıdır:

Yusuef yerine Yusuf; Sellami yerine Selami; Mohammed yerine Muhammet; Abd el Cabbar yerine Abdülcabbar... denilmeli ve yazılmalıdır.

- Yunanca özel adların yazılışı: Yunanca adlarda Yunan harflerinin ses değerlerini karşılayan Türk harfleri kullanılır:

Sokrates, Aristoteles, Karamanlis, Papadapulos, Papandreu, Venizelos...

- Rusça özel adların yazılışı: Rus harflerin ses değerlerini karşılayan Türk harfleri kullanılır. Vurguya bağlı söyleyiş ayrılıkları göz önüne alınmaz:

Tolstoy, Dostoyevski, Gogol, Çaykovski...

- Çince ve Japoca özel adlar Türkçedeki yerleşik kullanımına göre yazılır:

Pekin, Şanghai, Tokyo, Nagasaki, Kyoto, Şincan...